

Бојана Р. Миодраговић
Универзитет у Бањој Луци
Факултет политичких наука
Институт за друштвена истраживања
miodragovic89@gmail.com

УДК 316.3/7 316.722
Прегледни научни рад
Примљено: 23. 09. 2015.

ПРОИЗВОДЊА ПРОСТОРА И ДИСКУРСА У МУЛТИКУЛТУРАЛНОМ ДРУШТВУ

Сажетак: Основна идеја у овом раду темељи се на двије теорије: прво, слиједи се Лефеврова идеја друштвене производње простора, те у складу с њим, његов појам просторне праксе, која повезује физичке и материјалне појаве са постојећим моделом друштвене репродукције; друго, паралелно с њим, налази се и Фукоова теорија о повраћају утицаја језика и друштвених дискурса. На основу ових и сродних теорија, као што је Туренова о новој, културолошкој парадигми савременог друштва, заснива се следећа хипотеза: концепти мултикултуралности, односно вриједности дискурса мултикултуралног друштва, се оледа у производњи институција (материјалних и лингвистичких) постојећег друштва. Уколико је интеркултурални, односно асимилационистички дискурс присутан, институционални и капацитетски ресурси ће то рефлектовати. Дискурсни појеницијал се обојавају језичким творевинама, које су јасан одраз концепта који преовлађује. Како економски, тако и културни простор координира са политичким простором, производњом надзора и контроле државе. У раду се, деконструкцијом набројаних теорија и издвајањем правилности доказује хипотеза, која за коначни циљ има да укаже на оледање реалног заступајућег концепта и политичке мултикултуралности у јавном друштвеном простору, без обзира на то куда начелно утицале манифестације ове политичке.

Кључне речи: мултикултурализам, просторна пракса, дискурс, парадигма, култура.

Увод

Савремена социологија се налази пред великим изазовом у изучавању друштвеног простора. Глобализациони токови усложњавају друштвену структуру и условљавају вишедимензионалне друштвене промјене, нарочито у погледу мобилности становништва, односно мобилности култура. Лефеврово (Henry Lefebvre) посматрање урбаног простора у савременом друштву доприноси препознавању и дефинисању одраза друштвено-историјских промјена на промјенама

града. Производња економског и политичког простора, хомогенизација простора у дијалектичком, али и у архитектонском смислу, одражавају промјене на ширем друштвеном плану. Ове промјене се прате како би се извели закључци о њиховом смјеру и будућности друштвених идентитета, а посебно у проучавању мултикултурализма, као концепта друштва које одликује разноликост култура које живе једне поред других у толеранцији (трпљењу). Такав концепт настао је захваљујући насељавању различитих култура путем (различито мотивисаних) миграција из земље рођења, а из потребе да се, у таквим условима, организује живот без конфликта.

Разлика у мотивима за сеобу и успостављеним циљевима политике мултикултурализма у земљи у коју долазе, довела је до различитих начина односа према мултикултуралности, а касније и до неодрживости овог концепта. Комунитарна идеологија се, са већим или мањим одступањима и данас заступа у земљама које су од свог настанка мултикултуралне. Међутим, у раду ћу покушати доказати да се на тлу мултикултуралне Европе званично одустало од политике мултикултурализма, која је замијењена идејом интеркултурализма. Европска унија се у овом раду узима као модел за анализу, због разлика у коријенима мултикултуралне политике (у којој се очитује идеологија комунитаризма), између заједница као што су Сједињене Америчке Државе и Канада с једне стране, те Европске уније с друге стране. За анализу производње простора и дискурса на тлу мултикултуралне Европе, значајне су контрадикције које настају када дође до некомпатибилности између нове културне парадигме (Touraine, 2007) и потешкоћа у успостављању јединственог мултикултуралног дискурса (Фуко, 2007; Van Dijk, 1998; 2008; 2009; Harvey, 2010). Контекст мултикултуралних друштва треба посматрати са глобалног аспекта, искључујући појединачне контексте. У том случају, глобално друштво је неолиберални пројекат који је своје постулате личних слобода, индивидуалности и самосталности, увећања финансијског капитала и сличних инкорпорирао у здраворазумско разумијевање свакодневног живота (Harvey, 2010; Голубовић, 2008).

У таквом контексту, умножавање и уситњавање идентитета је очекивано, али њихова преминација је питање чији одговор треба тражити у доминантном дискурсу. Организација просторних пракси усмјерена је ка експанзији приватног власништва и увећању економског капитала. Индивиде и групе усвајају доминантан дискурс и прилагођавају га својим културним особеностима да би се адаптирали на живот у неолиберално организованом друштвеном простору. Тако се њихова индивидуалност дискурзивно усмјерава ка одређеном идентитету. Како је поље истраживања овог рада усмјерено ка производњи дискурса и простора у мултикултуралном друштву, његов предмет интересовања су регио-

нални идентитети. Сами региони су настали као последица друштвено-просторне подјеле рада и резултат историјских трансформација и стратешких пројекција. Обезбјеђење смисла и значења ових региона, односно изградња регионалних идентитета, посао је који се одвија „дискурзивно“ и „материјално“ (Ристић, 2012).

Просторна пракса, идеологија и дискурс

Посматрање друштвених промјена и њихово позиционирање у различите сфере друштвеног простора увелико је помогло одређење простора као социолошке категорије, а с друге стране, омогућена је и извјесна мјерљивост утицаја промјена у тим сферама на доминантан друштвени дискурс. Велики допринос савременој урбаној социологији је дао Анри Лефевр (Henry Lefebvre) кроз своје тумачење простора као робе, као производа спреге политичких, економских и административних утицаја, контроле и управљања (Lefebvre, 2009: 214). Друштвени простор не чине само материјални, већ и апстрактни простор, те је у објашњавању њиховог прожимања користио појам просторне праксе „који повезује специфичан друштвени простор и њему референтне друштвене делатности. Она се односи на физичке и материјалне токове (индивидуа, група, робе), циркулације, трансфере и интеракције у простору, структуисане на начин који одржава постојећи модел репродукције живота“ (Грбин, 2013: 478). Наведене двије димензије друштвеног простора се могу посматрати као димензије друштвеног дискурса. Као што је Фуко (Michel Foucault) указао на повратни утицај језика и дискурса, тако се исти може огледати и у односу на организацију простора, а посебно урбаног простора.

Дискурс обликује језик, како Мишел Фуко објашњава у „Поретку дискурса“, али и језик обликује дискурс. „У сваком се друштву продукција дискурса у исти мах контролише, селекује, организује и расподељује и то извесним поступцима чија је улога да укроте моћи и опасности дискурса, да овладају његовим непредвидљивим догађајима, да избегну његову тешку и опасну материјалност“ (Фуко, 2007: 8). У мултикултуралном друштву, плурализам језика је чињеница и утицаће на доминантан дискурс, ако прихватимо Фукоово становиште. Који ће се језик/ци наћи у употреби, ствар је нивоа плуралности друштва, а политичко питање је који језик/ци ће бити у службеној употреби, а самим тим и питање које се дотиче образовне политике.

Као што дискурс може утицати на одабир језика, на његове измјене у виду просторних метафора и језичких конструката у просторним категоријама (и обрнуто), тако дискурс може утицати и на урбане праксе, те организацију и

функционисање друштвеног и посебно урбаног простора. Такође, не треба занемарити повратни утицај, јер константна употреба оваквих просторних конструката утиче на репродукцију доминантног дискурса и његово учвршћавање, односно на имплементацију одређених елемената као здраворазумских, о чему ће касније бити ријечи. „Појам хомогенизације простора не односи се само на грађевине и урбанистичка рјешења, већ и на цјелокупан друштвени живот у њима, посебно у резиденцијалним зонама града које насељавају припадници истих друштвених слојева“ (Lefebvre, 1991: 317).

Друштвени дискурс се рефлектује у ономе што Лефевр назива просторним праксама, односно просторне праксе усмјеравају дискурс. Анализирањем садржаја просторних пракси, утврђује се учешће идеологија у дискурсу, те њихови домети у помућивању, скривању или испоручивању истина и обликовању сазнања. Ван Дијк (Teun A. van Dijk) се посебно осврће на детерминисање идеологије као искривљене слике („лажне свијести“) и супротстављене истини, посебно научној истини, тј. сазнању (1998: 108, 138).

Друштвени простор функционише на основу консензуса индивидуа и група који се састоји од свакодневних увјерења, сазнања и истина. Тај консензус се огледа у прихватању одређених ставова који су проистекли из увјерења да је то став већине, који потичу из онога што се називају релевантни извори (медији, различити стручњаци, експерти), или из личних опсервација, те се као таква прихватају као здраворазумска и легитимна. Мана код оваквог формирања увјерења је у томе што није свака индивидуа у стању да једнако детаљно промишља и анализира поруке и обрађује информације, те као резултат често могу да настану једностранни, непотпуни закључци, предрасуде и стереотипи. Та увјерења чине сазнања индивидуа, која касније представљају темељ за пријем нових лингвистичких порука, за њихову обраду и перцепцију, а на крају и за креирање става о њима (прихватање или неприхватање).

Идеолошко пресликавање у дискурсу је ријетко директно (van Dijk, 2008: 193). Мноштво претходних сазнања, когнитивних механизма, културних кодова, семантичких значења и лингвистичких условљавања ће се покренути у односу на различите контексте, док идеологија има учешће као један од елемената обликовања спознаје и сазнања. Међу бројним институцијама у друштвеном простору, медији имају значајну улогу као канал који има могућност најшире дисперзије порука и симбола и као такав је један од основних погона у производњи дискурса. У складу с том функцијом, идеолошка компонента медија (као идеолошког апарата државе) има изузетан значај, посебно када се има у виду раније наведена карактеристика дискурса, а то је да никада не пред-

ставља јасну рефлексију доминантне идеологије, већ да се латентно пласира. Овакав закључак иде у прилог тези да се простор и дискурс у мултикултуралном друштву могу брже и ефикасније произвести и уредити, али и анализирати и објаснити, кроз деконструкцију и анализу медијских садржаја. Ван Дијк посматра идеологије („систем идеја“) и са становишта психологије указујући на то да су и те индивидуалне идеје (идеје индивидуа) резултат „друштвене спознаје“, али и условљава социолошко гледиште тиме да су идеологије карактеристика „менталне димензије“ друштва, група или институција, те да као такве представљају „друштвени ум у свом друштвеном (политичком, културном) контексту“ (van Dijk, 1998: 5-6).

„Што прије групе и њихови чланови прихвате доминантну идеологију као одраз сопствених циљева, жеља и интереса или као представу природног и легитимног друштвеног поретка, њихове идеологије ће се претворити у увјерења која се прихватају здраво-за-готово или једноставно као здрав разум... Важан показатељ здраво-за-готово узетог сазнања у науци о дискурсу јесте да такво сазнање тежи да буде претпостављено. То јест, таква увјерења нису експлицитно исказана, али су уврштена без расправе у нове изјаве о друштвеној стварности зато што корисници језика претпостављају да примаоци порука имају слична увјерења, као и заиста сличне, претпознатљиве „методе“ да организују свакодневну интеракцију...“ (ibid., 102-103).

Индивидуална мишљења, а потом и групни ставови, обликују се на основу образаца мишљења који се формирају на основу претходног искуства и уз чију помоћ се идеолошке поруке прерађују, разумијевају и усвајају. Ван Дијк истиче да се мишљења о специфичним догађајима која се обликују на основу идеолошких порука смјештају у „менталне моделе“ који су дио претходног индивидуалног или групног искуства (2009: 194). У зависности од степена развоја менталног модела, односно од степена способности индивидуе за рационализацију, идеолошке поруке упућене путем механизма доминантног дискурса ће се различито тумачити и усвајати. Ментални модели имају посебно значајну улогу у мултикултуралном друштву, јер они представљају разлике у основама за рационализовање, а тако и успостављање односа према доминантној култури, али и сопственој као мањинској у том контексту. „Односи доминације, конфликта и надметања између учесника у говору могу се одразити на односе међу групама. Људи се не укључују у такве вербалне друштвене праксе као појединци... То значи да групна доминација није једноставно одраз односа међу учесницима, већ се може њоме управљати и уређивати у различитим ситуацијама“ (ibid., 210).

Производња простора и дискурса у мултикултуралној Европи

Иако је Европској унији образац за мултикултуралну, а затим и интеркултуралну политику био такав концепт живота у Сједињеним Америчким Државама (melting pot), постоји значајна разлика у историјским фундаментима настанка једне и друге заједнице држава. Разлози због којих су САД могле успоставити од почетка мултикултурну нацију – америчку – налази се у чињеници да је ова нација грађена од самих темеља као таква. На тлу САД-а, од како је започела колонизација, елементи домородачких народа су задржани само као фолклорни, док се ступило у изградњу хибридне културе и нације путем националног дискурса који се само усложњавао и који и данас чини окосницу америчког идентитета. У савременом друштвеном простору, глобализациони токови су усложнили друштвену структуру америчке заједнице, те се тако и доминирајући дискурс пласира кроз различите институције. Изазови су већи, јер су се заједнице различитих култура умножиле и њихов различит економски и социјални положај је утицао на јачу унутрашњу интеграцију ових група, које америчко друштво познаје само као националне мањине .

Примарни циљ који се налазио иза стварања Европске заједнице (ЕЗ) (касније Европске уније), био је да онемогући ратове између европских земаља, као и да оформи нову политичку снагу окуљену у заједници тих земаља, усљед постојања СССР-а (Тоураине 2007: 34-35). Развојем европских политика, усљед снажног диверзитета, развијена је и мултикултурална политика и чињеница мултикултурализма је претворена у европску вриједност. Прецизније речено, развијена је идеја о мултикултуралној политици, о мултикултурализму као начину живота. Али, ова политика, која се тиче свакодневних животних пракси, није могла бити накондно инкорпорирана у животе становника чланица ЕУ, као што је то изведено оснивањем економске заједнице од стране утемељивача Европске уније. Уз позитивну конотацију коју је ЕЗ, а потом и ЕУ носила у вријеме процвата ових заједница, јачање европског идентитета је било прилично очекивано. Постратни период је носио вапај за опоравком и европске заједнице су га нудиле. Кроз позитивно искуство у домену економије и фискалне политике, наставак развоја Уније је текао прогресивно, кроз политике и ставове који су промовисани под „европским вриједностима“.

Мултикултурална политика је у блиској вези са различитим политикама које уређују социјална, радна и боравишна права. Компликовани односи у овим областима, онемогућили су успјешност политике у којој разноврсност култура које живе једне поред других треба да представља позитивну вриједност. Криза економске уније је пољуљала јединство земаља чланица ЕУ и нарушава друштвени простор у којем се годинама гради европска институционална инфраструктура.

Овај став се може заузети након што је примјетно да чим нестане позитивне вриједносне одреднице која уједињује, опада интегрисаност око идеје ЕУ, а јачају националне државе. Употребљавајући исте правилности и посматрајући исте елементе структуре европског друштва, изводи се закључак да је унија култура (интеркултурализам) неодржива. Културе утичу на вриједности које датирају изван периода постанка ЕУ, зато се хибридни ситем не може уметнути јер, како каже Турен (2007), Европа је направљена без Европљана“ (35).

Ален Турен заступа идеју о друштвеном заокрету узрокованом глобализацијом, а који се огледа у настанку нове друштвене парадигме – културолошке. Сада се, према њему, друштвени живот посматра и анализира у културним категоријама. Културно поље он посматра као нови простор у којем се постављају најтежи захтјеви и настају највећи конфликти. „Европљани се све више изјашњавају о припадности већим или мањим заједницама него државама, одређујући те заједнице економским или културним терминима, а све мање институционалним или политичким терминима... Европа је држава без нације, али ова држава је слаба, спроводећи праксу која је више менаџерска, него политичка...“ (Touraine, 2007: 33-43).

Европска заједница није настала као резултат опште воље становништва њених чланица, то није био производ жеље грађана, али се на њих односило. Европске земље (најстарије чланице садашње ЕУ) су уједињене у постратном периоду из разлога потребе за политичким субјектом који ће бити противтежа совјетској пријетњи, с једне стране, те с друге стране, као неопходан гарант за мир међу тим земљама на европском континенту (*ibid.*, 35). Обзиром да је период постратни и економска и социјална слика су вапиле за побољашњем и опоравком. Економске и социјалне новитете које је донијело уједињавање ових земаља није било тешко прихватити међу становништвом, иако је чињеница да су они били наднационални, односно да су производ споразума који надилази појединачне националне државе. Дакле, може се закључити да је економска добробит коју су донијели први европски споразуми била и остала најважнији ослонац европског јединства. Након тога, монетарни и фискални прогрес који је уследио, био је само наставак позитивне политике која је одржала консензус око о(п)станка ЕЗ. Наставак развоја садашње ЕУ укључивао је комплексне мреже и димензије. Свака од тих области била је праћена низом позитивних промјена које је константно пратио адекватан дискурс са предзнаком „европски“. Кроз низ јавних политика, политичких теза, формирање институција, настојао се изградити европски идентитет. Овај идентитет је неопходан да би Европска унија добила званично признање својих становника које јој недостаје од оснивања. У том правцу су текли и напори изградњавања „европског грађанства“, а најдаљи корак је представљао покушај изград-

ње Европског устава. Управо најкрупнији захтјев којим би се наднационална форма Европске уније, са правног гледишта, значајно промијенила, грађани двије оснивачке државе су одбиле путем референдума. Очување националног предзнака држава чланица ЕУ у одређеној мјери је показало и превагу између колективних идентитета који су били понуђени. Међутим, до покушаја Устава, мноштво других измјена је додато Европској унији. Претходећи тим измјенама, али и праћећи их у функционисању, лингвистичке и институционалне креације су се побринуле да доминантан дискурс који се дотиче европских тема буде позитиван, обогаћен „новим“ вриједностима слободе, људских права и демократичности. Међутим, треба имати у виду да позитивне вриједности које се приписују ЕУ, датирају много раније од настанка Уније. Развојем политика које су усложњавале Унију, створен је вишеструк диверзитет међу њеним субјектима, а посредно и међу културама. Дугим уређивањем питања мобилности радне снаге, социјалне политике, заједничког тржишта, настале су генерације које су насељавале простор Европске уније, а које су и даље у свом хабитусу носиле битне одреднице земље поријекла. Култура у којој су се социјализовали, интегрални је дио њихове личности и то је почело да долази у конфликт са вриједносним системима чланица ЕУ, или како би то заговорници европске идеје рекли – европским вриједностима. Имајући у виду да су конфликти везани за вриједносне система и културе које долазе ван католичког и протестанског наслијеђа, може се рећи да је концепт европских вриједности усмјерен ка вани, док унутар ЕУ њене чланице присвајају те вриједности као сопствене – свака понаособ.

Наишавши на такав зид, ЕУ је успоставила мултикултурални модел којим је настојала да помири разлике и који је, по дефиницији, требао да омогући суживот и толеранцију (трпљење) различитости, односно Других и Другачијих. Као и у случају формирања првих заједница унутар ЕЗ, мултикултурализам се покушао наметнути као модел, односно јавна политика, која ће накнадно компензовати недостатак солидарности и међу становницима мултикултуралног подручја Уније. Међутим, за разлику од економске и социјалне уније која је функционисала од почетка и која је остварила циљеве у постратној Европи, на основу чега је наднационални концепт и прихваћен, мултикултурална политика задире директно у свакодневне праксе становника Европе, утиче на обрасце понашања, образовање, системе вриједности, симболичке системе – на свеукупан систем понашања и дјеловања – и то на нивоу националних држава. Оваква политика је знатно теже усвојива, те представља основ за мноштво културних, а потом и друштвених конфликта. Чланице ЕУ своје културно наслијеђе изводе из хришћанских тековина, а те основе имају изузетно дубоке коријене. Сваки додир са нехришћанском културом, са дубоко укоријењеним вриједносним системом, морао је да изазива неми-

ре, јер се мултикултурализам, као вјештачки, хибридни производ није могао при-мјенити накнадно.

Развојем ЕУ, дошло је до нарастања етничких, културних, религијских група унутар држава чланица, које су доскоро биле унутар приватне сфере, да би организованим почели да захтијевају признање и „јавно постојање“ унутар нација држава. Као алтернатива мултикултурализму, створен је концепт интеркултурализма, који би требало да превлада схватање „живота једних поред других“, схватањем неопходности живота „једних са другима“. Дакле, акценат је стављен на интеракцију, а не трпљивост. Међутим, нити овај концепт не уређује она истински спорна питања (језик, образовање, обичаји, схватање историје, одгој дјете), већ промовише дијалог којим се настоји разумјети Други и Другачији, њихови циљеви, тежње и дјелање. Али, како разумијевање не значи нужно и рјешење проблема, интеркултурална политика остаје недоречена. Оно што је дискутабилно у овом концепту јесте блискост граничења са процесом асимилације, као настојањем „утопљивања“, тј. усвајања доминантне културе од стране мањинских.

Доминантан дискурс ЕУ обиљежава језички апарат који усмјерава дискурс унутар и ван ЕУ и који обилује појмовима и метафорама који не само да дају нове вриједносне одреднице Европској унији, оне креирају окружење у којем се при-дјевом „европски“ ствара вјештачка веза (амалгам), или оно што је ван Дијк назвао „менталним механизмом“ за активирање свијести о нечему добром, позитивном, корисном. Такође, лингвистички апарат је обогаћен низом метафора које доприносе описаном дискурсу, али које не указују нити на мултикултурални, нити на интеркултурални концепт, већ на интеграционистички, у којем се стапање са доминантним културама у земљама у које се долази, подразумева процесом „европеизације“, односно прихватања европског идентитета.

Метафоричка употреба у европском дискурсу позиционирала је Европу на карти, али и земље у њеном окружењу. Језичке варијанте и симболичка употреба нпр. „врата“ и „прага“ у процесима придружења ЕУ, значајна је јер оваква дискурзивна пракса увелико утиче на просторну праксу, те артикулише и организује социјалне релације. Ранија употреба метафоре Европе као „тврђаве“, означавала је њену затвореност, а уједно и поруку о безбједносном статусу унутар и ван њених зидова. У периодима њеног проширења, доминантна је била метафора „породице“, која је на тај начин успостављала хијерархизацију и патерналистички односа према неевропским актерима (Петровић, 2015: 103-109).

У раду се до сада говорило изузетно апстрактним токовима који димензионишу простор и придају му контекст. Када се ради о материјалним субјектима који учествују у репродукцији друштвеног простора, треба имати у виду институције које репродукују идеологију (а посредно и друштвени простор). На њих су укази-

вали многи аутори (Луј Алтисер, Грамши, ван Дијк). Осим садржаја којим се баве ове институције, доминантни дискурс се огледа и у грађевинском и архитектонском изражају институција. При томе се мисли на велики социјални значај грађења и чињеницу да само постојање грађевинског објекта који представља израз доминантне идеологије додатно потврђује и репродукује исту. У менталним механизмима индивидуа се похрањује увјерење о материјалном постојању заступане политике или идеје, те се тако шири свијест о могућностима њеног дјеловања. У контексту европских заједница, свака од креираних европских институција (Европски парламент, Европска комисија, Европска централна банка, Европски суд за људска права итд.) доприноси свјесности о постојању политичког и економског субјекта који има своје манифестације у урбаном простору. Овакво посматрање може да укаже и на постојање смјера који се не манифестује тако директно у језику и дискурсу. „Врло тешко је са сигурношћу проценити јачину и постојаност регионалне идентификације... процеси регионализације се могу одвијати упркос врло слабој идентификацији становништва са датим регионом, односно неразвијеним регионалним идентитетом (посебно када су у питању региони који се стварају првенствено захваљујући економским интересима) (Ристић, 2012: 100).

Закључак

Иако постоји простор за критику Туренове „нове парадигме“, са становишта савременог друштва, односно актуелног момента у одређеним сегментима, њен значај у контексту овог рада је јасан: као основне препреке за функционалне односе у културно диверзификованом простору савременог друштва, показали су се потреба разумијевања разлика међу индивидуама како би се одвијала њихова комуникација, неопходност поштовања универзалних права која припадају сваком појединцу у сврху рационалног дјелања и нужност интеркултуралних односа (односа културне комуникације и прожимања). Култура је постала основни параметар и културни идентитет надвладала националне идентитете, али то не добија претјеран значај када се посматра већина националних држава у савременом свијету, гдје се културни простор поклапа са политичким (националним) границама у најчешћем броју случајева. Дискурс и простор произведени у мултикултуралном друштву, морају се увијек проучавати у ширем контексту. Европски мултикултурализам подрхтава услед противрјечности дискурса који позивају у европски простор, али с културног аспекта, функционише помоћу колективних идентитета који припадају чланицама. Као неолиберална тековина, ЕУ одликују контрадикције које настају између „заводљивог индивидуализма“ и „жеље за колективним животом“ (Голубовић, 2012: 489).

ЛИТЕРАТУРА

- Фуко, М. (2007). *Поредак дискурса*. Београд: Карпос.
- Голубовић З. (2008). Преображај појединца и државе. *Република* (430-431/2008) <<http://www.republika.co.rs/430-431/22.html#f12>> 08.09.2015. 14:25
- Грбин, М. (2013). Лефеврова мисао у савременој урбаној социологији. *Социолошја: часопис за социолошју, социјалну психолошју и социјалну антрополошју* (3/2013): 475-491.
- Харви, Д. (2010). Право на град. *Дискрејанција* (Vol. 10 No.14/15): 88 – 92.
- Lefebvre, H. (1991). *The production of space*. Oxford, UK: Blackwell Publishing.
- Lefebvre, H. (2009). *State, Space, World: Selected Essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Петровић, Т. (2015). On the Way to Europe: EU Metaphors and Political Imagination of the Western Balkans, u: Horvat, S. and Љтiкs, I. (Eds.). *Welcome to the Desert of Post-Socialism*. London: Verso, pg: 103 – 121.
- Ристић, Д. (2012). Дискурзивни карактер регионалног идентитета, у: Соколовска, В. и Маринковић, Д. (прир.), *Региони и регионализација – социолошки аспекти*, Нови Сад: Mediterranean Publishing: ???, 93-116.
- Touraine, A. (2007). *A New Paradigm for Understanding Today's World*. Cambridge: Polity.
- Van Dijk, T. (1998). *Ideology*. London: Sage Publications.
- Van Dijk, T. (2008). News, Discourse, and Ideology. in: Wahl-Jorgensen, K. and Hanitzsch, T. (Eds.). *The Handbook of Journalism Studies*. London: Routledge.
- Van Dijk, T. (2009). *Society and Discourse – How Social Contexts Influence Text and Talk*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bojana R. Miodragović
University of Banja Luka
Faculty of Political Sciences
Institute for Social Research

Summary

PRODUCTION OF SPACE AND DISCOURSE IN A MULTICULTURAL SOCIETY

The main idea in this paper is based on two theories: first, it follows Lefebvre's idea of social space production, and accordingly, his concept of social praxis, which connects physical and material flows with existing social reproduction model; second, there is a Foucault's theory of feedback effects of language and social discourse. The hypothesis of this paper is based on these and similar theories, such as Touraine's theory of new cultural paradigm for understanding today's world: concept of multiculturalism and discourse of multicultural society is reflected in production of social institutions (material and linguistic). If intercultural or assimilating discourse is present, institutional and capacitive resources will reflect that. Discourse potential enriches the linguistic creations, which are a clear reflection of the concept that prevails. By state control, an economic and cultural space coexists with political space. In this paper, the deconstruction of the enumerated theory and separation of regularity proves the hypothesis that, as final goal, shows reflection of real concept and policy of multiculturalism in the public social space, no matter what commonsensical manifestation of this policy indicate.

Keywords: multiculturalism, spatial praxis, discourse, paradigm, culture.